

Чанишева А. Р.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДОПОМІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

AUXILIARY ORGANIZATIONAL, ORGANIZATIONAL-INFORMATIONAL AND INFORMATIONAL OBLIGATIONS

У статті на підставі аналізу чинного цивільного законодавства та спеціальної літератури виокремлюються допоміжні організаційні, організаційно-інформаційні та інформаційні зобов'язання. Визначаються їх сторони, зміст, моменти виникнення та припинення. Вносяться пропозиції щодо вдосконалення законодавства в частині, що регулює зазначені зобов'язання.

Ключові слова: зобов'язання, зобов'язальні відносини, допоміжні організаційні зобов'язання, допоміжні організаційно-інформаційні зобов'язання, інформаційні зобов'язання.

В статье на основе анализа действующего гражданского законодательства и специальной литературы выделяются вспомогательные организационные, организационно-информационные и информационные обязательства. Определяются их стороны, содержание, моменты возникновения и прекращения. Вносятся предложения по совершенствованию законодательства в части, регулирующей указанные обязательства.

Ключевые слова: обязательства, обязательственные отношения, вспомогательные организационные обязательства, вспомогательные организационно-информационные обязательства, информационные обязательства.

Auxiliary organizational, organizational-informational and informational obligations are distinguished on the basis of analysis of current civil legislation and specialized literature. Their parties, content, moments of emergence and termination are defined. Proposals on improvement of legislation in the part that regulates these obligations are being introduced.

Key words: obligations, relations of obligations, auxiliary organizational obligations, auxiliary organizational-informational obligations, informational obligations.

Постановка проблеми. Допоміжні організаційні, організаційно-інформаційні та інформаційні зобов'язання – це широка група цивільно-правових явищ. Вони потребують належної уваги, адже без неї виникає загроза формування наукових положень, що є правильними тільки в певних межах. Так, заперечуючи О.О. Красавчикову, О.С. Іоффе писав, що організованість є невід'ємною властивістю суспільних відносин, її неможливо відгороджувати від правової організації відносин і визнавати окремим цивільно-правовим відношенням [1, с. 264]. Ця думка є вельми плідною. Проте будь-яка істина має свої межі. В основних майнових зобов'язаннях неможливо відокремити, наприклад, обов'язки дотримання термінів передання відчужуваних товарів набувачеві, доставлення товару покупцеві тощо від змісту зобов'язання щодо передавання товарів. Мова йде про обов'язки організаційного змісту, повністю інтегровані до суті відповідного основного майнового зобов'язання. Проте є численні організаційні відносини, які, хоч і є допоміжними, проте їх неможливо помістити в основне майнове зобов'язання, адже вони регулюються спеціальними нормами організаційного змісту, а результатом такого врегулювання є допоміжні цивільні організаційні (організаційно-інформаційні) зобов'язання.

Постановка завдання. Метою даної статті є виокремлення допоміжних організаційних, організаційно-інформаційних, інформаційних зобов'язань та дослідження їхнього змісту, моментів виникнення та припинення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Допоміжні організаційні зобов'язання можуть виникати у зв'язку з розірванням договорів, вони (у тому числі організаційні) покликані забезпечувати нормальний розвиток основних зобов'язань, виконанню обов'язків і здійсненню суб'єктивних прав, що складають їхній зміст. У організаційних зобов'язаннях щодо розірвання договорів інше призначення. Вони є цивільно-правовою формою, в рамках якої здійснюється процедура припинення основних і допоміжних зобов'язань.

Сторона договору може отримати суб'єктивне право на розірвання договору в разі істотної зміни обставин (ст. 652 Цивільного кодексу України [2]), в разі істотного порушення договору іншою стороною, а також у випадках, передбачених спеціальними правовими нормами, що стосуються окремих видів договорів або договором (ч. 2 ст. 651 ЦК України). Згідно з частиною першою ст. 651 ЦК України, в разі істотної зміни обставин сторони можуть домовитись про розірвання договору, «якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання». У контексті цього дослідження положення ч. 1 ст. 652 ЦК України варто тлумачити так, що воно передбачає (в разі істотної зміни обставин) виникнення на підставі цієї обставини організаційного зобов'язання, в якому зацікавлена сторона має суб'єктивне право на припинення договору, що з моменту його виникнення має характер вимоги, а інша сторона несе обов'язок виконувати дії, необхідні для розірвання

договору. Зазначені суб'єктивне право забезпечується, а кореспондуючий йому обов'язок виконується завдяки укладенню відповідної угоди.

Наявність допоміжного організаційного зобов'язання, про яке тут йдеться, підтверджується зазначенням у ч. 2 ст. 652 ЦК України того, що в разі істотної зміни обставин на вимогу зацікавленої сторони договір може бути розірваний за рішенням суду, який при цьому здійснює захист суб'єктивного права зацікавленої сторони. Зазначене допоміжне організаційне зобов'язання припиняється рішенням суду. Останній може встановити, що істотної зміни обставин не було, що зобов'язання, про яке йдеться, не виникло, що суб'єктивне право на розірвання договору у зацікавленої сторони не виникло. Тоді вимога про розірвання договору судом не може бути задоволена.

Іншу фактичну підставу, що породжує допоміжне організаційне зобов'язання щодо розірвання договору, передбачено ч. 2 ст. 651 ЦК України. Такою підставою є істотне порушення договору: якщо одна сторона цього припустилась (або порушила зобов'язання, що ґрунтується на договорі), виникає назване вище зобов'язання. Сторона, яка отримала суб'єктивне право на розірвання договору, що входить до змісту цього зобов'язання, може захищати зазначене право в суді.

Положення ч. 2 ст. 652 ЦК України про істотне порушення договору як підстави виникнення допоміжного організаційного зобов'язання щодо розірвання договору конкретизується в низці законодавчих положень, що стосуються окремих видів договорів (зобов'язань). Зокрема, допоміжне організаційне зобов'язання щодо розірвання договору дарування виникає на підставі ст. 726 ЦК України в разі, коли обдарований порушив свій обов'язок на користь третьої особи, встановлений договором дарування. Частина 2 і 3 ст. 727 ЦК України передбачають виникнення такого зобов'язання (текстуально тут вказується на право дарувальника вимагати розірвання договору) у випадках, коли обдарований створює загрозу втрати дарунка, що має для дарувальника високу немайнову цінність, або загрозу знищення чи істотного пошкодження дарунку – речі, що має історичну, наукову або культурну цінність. Із цих законодавчих положень варто зробити висновок про те, що створення зазначеної загрози є істотним порушенням договору (зобов'язання) дарування. Використання пожертви не за призначенням є підставою виникнення організаційного зобов'язання щодо розірвання договору пожертви (ч. 3 ст. 730 ЦК України). Це законодавче положення дає змогу зробити висновок про те, що законодавець розглядає такі дії сторони договору як його істотне порушення.

Спеціальні правові норми передбачають виникнення допоміжних організаційних зобов'язань щодо розірвання договорів, незалежно від наявності обставин, передбачених ст. 651 і 652 ЦК України. Вчинення обдарованим умисного злочину проти життя, здоров'я, власності надає дарувальникові (його спадкоємцям) суб'єктивне право вимагати

розірвання договору дарування нерухомих речей або іншого особливо цінного майна (ч. 1 ст. 727 ЦК України).

Поширеними є допоміжні організаційні зобов'язання, в яких сторона основного зобов'язання має укласти певний договір із третьою особою. Найчастіше у цивільному законодавстві зустрічаються положення, що покладають на відповідних осіб обов'язок укласти договір страхування або передбачають установлення його договором. Цікаво, що в навчальній літературі обов'язок страхування розглядається поряд з іншими обов'язками, що складають зміст основних зобов'язань, без виокремлення відповідних допоміжних організаційних зобов'язань, до змісту яких входить обов'язок страхування [3, с. 24]. Згідно з ч. 1 ст. 696 ЦК України, «договором купівлі-продажу може бути встановлений обов'язок продавця або покупця страхувати товар». Це положення варто тлумачити як виникнення на підставі основного договору обов'язку відповідної особи укласти договір страхування. Стаття 696 ЦК України допускає можливість покладення договором купівлі-продажу обов'язку застрахувати товар як на продавця, так і на покупця. А ст. 253 Кодексу торговельного мореплавства допускає укладення договору страхування вантажу як його відправником, так і одержувачем. Зобов'язання щодо укладення договору страхування в названих випадках є простим організаційним допоміжним. Його зміст складають обов'язок відповідної сторони укласти договір страхування та суб'єктивне право, що кореспондує зазначеному обов'язку.

Примушення сторони договору купівлі-продажу до виконання обов'язку укласти договір страхування товару, що є предметом цього документу, є вельми проблематичним. Проте це не повинно бути підставою для заперечення існування допоміжного зобов'язання щодо укладення договору страхування товару. Таке зобов'язання існує. Воно може забезпечуватись неустойкою.

Договором ренти може бути передбачено обов'язок платника ренти укласти договір страхування ризику невиконання обов'язку за договором ренти (ч. 3 ст. 735 ЦК України). На підставі цього законодавчого положення і договору ренти виникає просте організаційне зобов'язання платника укласти договір страхування. До змісту цього зобов'язання входить згаданий обов'язок платника ренти укласти договір страхування та суб'єктивне право одержувача ренти, що кореспондує зазначеному обов'язку. Отже, це організаційне зобов'язання щодо укладення договору варто розглядати як допоміжне.

Згідно з ч. 2 ст. 771 ЦК України, договором або законом може бути встановлений обов'язок наймача укласти договір страхування речі, що передана у найм. Отже, в будь-якому випадку, якщо не законом, то договором може бути передбачено, що наймач зобов'язаний укласти договір страхування предмета найму. В таких випадках між наймодавцем і наймачем виникає зобов'язання, в межах якого останній несе обов'язок застрахувати предмет найму, а най-

модавець має право вимагати від наймача вчинення такої дії. Це зобов'язання є організаційним, допоміжним. Воно припиняється належним виконанням.

Згідно з ч. 1 ст. 806 ЦК України, можливим є укладення договору непрямого лізингу. Цей документ передбачає, що лізингодавець укладе договір на придбання у третьої особи (продавця, постачальника) майна, що буде предметом лізингу. У зв'язку з цим виникає відповідне допоміжне зобов'язання, в якому лізингодавець несе обов'язок укласти зазначений договір із третьою особою. При цьому він буде зобов'язаним дотримуватись вимог до майна (майбутнього предмету лізингу), встановлені лізингоодержувачем у специфікації чи інших документах. Цьому обов'язку кореспондує суб'єктивне право лізингоодержувача. Неукладення такого договору або недотримання ним при цьому вимог лізингоодержувача буде унеможлилювати виконання лізингодавцем своїх обов'язків за основним зобов'язанням лізингу і тягти цивільно-правову відповідальність за їх невиконання. Втім, це не виключає встановлення неустойки за невиконання чи неналежне виконання лізингодавцем його обов'язків, що складають зміст допоміжного організаційного зобов'язання, яке розпадається.

Рамкові договори – явище, поширене у практиці. Проте ЦК України цю правову конструкцію не легалізує. Укладення таких документів не суперечить чинному цивільному законодавству України. При цьому варто мати на увазі, що рамкові договори можуть надавати його стороні секундарне право на подання заявок, які разом із договором будуть породжувати майнове зобов'язання (наприклад, передати товар). В інших випадках рамкові договори можуть породжувати допоміжне організаційне зобов'язання щодо подання заявок, видачі рознарядки тощо.

Ідея допоміжних організаційних цивільних зобов'язань чітко виражена в ст. 17 Статуту залізниць [4], якою передбачається укладення поточних або довгострокових договорів про організацію перевезення вантажів. На підставі цих документів виникають майнові зобов'язання щодо подачі транспортних засобів під завантаження та надання вантажів для перевезення. Допоміжними щодо таких зобов'язань є такі, в межах яких здійснюється подача вантажовласниками замовлень на транспортні засоби, планування перевезень вантажів, корегування планів перевезень, надолуження невиконаного у попередньому періоді завдання щодо кількості транспортних засобів, що підлягають подачі під завантаження. Допоміжні прості організаційні зобов'язання щодо подання замовлень на транспортні засоби і включення замовлень до планів перевезення є зустрічними, разом вони утворюють складні допоміжні організаційні зобов'язання, що виникають із приводу здійснення однією зі сторін основного зобов'язання контролю виконання своїх обов'язків іншою стороною.

В окремих випадках здійснення контролю потребує форми допоміжного організаційного зобов'язання. В актах цивільного законодавства

це враховується не завжди. Так, згідно з ч. 1 ст. 773 ЦК України, наймач зобов'язаний користуватись річчю відповідно до її призначення та умов договору. Проте будь-яке положення, що давало б наймодавцю право перевіряти дотримання наймачем вимог цього законодавчого положення, у ЦК України відсутнє. Проте в тих випадках, коли суб'єкт законодавчої ініціативи зацікавлений у вирішенні питання контролю, у законі з'являються відповідні положення. Стаття 32 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» [5] встановлює правило про контроль за використанням майна, переданого в оренду. Але ця стаття надає право на здійснення контролю не орендодавцям, а органам, які здійснюють державну політику у сфері оренди, а щодо «іншого окремого індивідуально визначеного майна» (таке визначається відповідно до абз. 4 ч. 1 ст. 4 названого Закону) – органом, уповноваженим управляти підприємствами, що є орендодавцями. Тож виходить, що сторона договору оренди, якщо вона одночасно не є органом, що здійснює державну політику у сфері оренди, не має права контролювати відповідність використання державного чи комунального майна, переданого нею в оренду, призначенню майна й умовам договору. Видається, що це недоцільне законодавче рішення. Тому до ЦК України варто включити положення, яке передбачатиме право наймодавця (орендодавця) здійснювати контроль, про який тут ідеться, а в

ст. 32 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» встановити, що, крім орендодавця, право контролювати використання державного чи комунального майна, переданого в оренду, мають органи, наділені повноваженнями здійснювати такий контроль відповідно до чинної редакції цієї статті.

З приводу перевірки замовником ходу та якості роботи, що виконується підрядником, виникає допоміжне організаційне зобов'язання. Стосовно будівельного підряду передбачена можливість встановлення в договорі умови про здійснення контролю та нагляду за будівництвом від імені замовника спеціалізованої організації або спеціаліста. У договорі визначаються також їхні функції (ч. 3 ст. 881 ЦК України). Суб'єктивному праву замовника здійснювати контроль і нагляд безпосередньо або через спеціалізовану організацію (спеціаліста) кореспондують обов'язки підрядника не перешкоджати здійсненню контролю та нагляду, надавати необхідну інформацію та сприяти замовникові у цьому способами, передбаченими договором.

Згідно з ч. 3 ст. 1120 ЦК України, на праволоділця – сторону договору комерційної концесії – покладається обов'язок «контролювати якість товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) користувачем на підставі договору комерційної концесії. Головний недолік наведеного положення ч. 3 ст. 1120 ЦК України полягає в тому, що здійснення контролю однієї зі сторін над тим, як інша сторона виконує свої обов'язки у цьому зобов'язанні, важко сприймається як цивільно-право-

вий обов'язок і не узгоджується з п. 2 ч. 1 ст. 1121 ЦК України, згідно з яким користувач сам зобов'язаний забезпечувати відповідність якості товарів (робіт, послуг) якості аналогічних товарів (робіт, послуг), що виробляються (виконуються, надаються) праволодільцем. Очевидно, це – все ж таки не обов'язок праволодільця, а його суб'єктивне право, якому кореспондує зобов'язання користувача не перешкоджати праволодільцю здійснювати такий контроль. Отже, у цьому зобов'язанні стороною (боржником) є користувач, а кредитором – праволодільцем. Такий висновок випливає з чинної редакції п. 3 ч. 2 ст. 1120 ЦК України (якщо законодавець поклав на праволодільця обов'язок здійснювати певні дії, то останній має право їх здійснювати).

Існує широкий спектр допоміжних зобов'язань, що мають інформаційний зміст. У науці визнається, що споживачі мають право на отримання інформації до укладення договору із суб'єктом підприємницької діяльності (як у процесі його укладення, так і у процесі його виконання [6, с. 138]. Інформаційні зобов'язання є допоміжними, якщо вони виникають під час укладення договору зі споживачем у правовій формі одностороннього зобов'язання, в якому обов'язок укласти договір несе суб'єкт підприємницької діяльності, і в процесі виконання договору зі споживачем.

Якщо укладається договір купівлі-продажу, а на його предмет мають права треті особи (право найму, право застави, право довічного користування тощо), між продавцем і покупцем виникає просте допоміжне організаційно-інформаційне зобов'язання. Його зміст становлять обов'язок продавця попередити покупця про наявність таких прав і суб'єктивне право, що кореспондує зазначеному обов'язку. Це зобов'язання може бути допоміжним стосовно основного організаційного зобов'язання щодо укладення договору (якщо воно здійснюється у цивільно-правовій формі зобов'язання). А зазвичай воно є допоміжним стосовно відносин правовідносин щодо укладення договору купівлі-продажу. Примушення продавця до виконання свого обов'язку в зобов'язанні, про яке йдеться, є проблематичним, оскільки в покупця відсутня відповідна інформація (саме цим зумовлюється покладення на продавця обов'язку її надати). Проте це не є підставою для заперечення існування такого зобов'язання. Про наявність останнього свідчить правило, що в разі невиконання продавцем обов'язку, встановленого ст. 659 ЦК України, на боці продавця виникає право вимагати зниження ціни або розірвання договору купівлі-продажу (якщо він не знав і не міг знати про права третіх осіб на товар). Цьому праву кореспондує відповідний обов'язок продавця. Зазначені право та обов'язок складають зміст іншого зобов'язання, що є додатковим, охоронним.

Виникнення допоміжних організаційно-інформаційних зобов'язань передбачено інститутом комерційної концесії. В одному з них, передбаченому ч. 1 ст. 1120 ЦК України, праволодільцем несе обов'язок передати користувачеві технічну та

комерційну документацію і надати іншу інформацію, необхідну для здійснення прав, наданих користувачу за договором комерційної концесії, а також проінформувати користувача та його працівників з питань, пов'язаних із здійсненням цих прав (ч. 1 ст. 1120 ЦК України). В іншому такому зобов'язанні праволодільцем несе обов'язки надавати користувачеві постійне консультативне сприяння, включаючи допомогу в навчанні та підвищенні кваліфікації працівників (п. 2 ч. 2 ст. 1120 ЦК України). Зміст ще одного допоміжного інформаційного зобов'язання, що виникає на підставі договору комерційної концесії, складає обов'язок користувача інформувати покупців (замовників) найбільш очевидним для них способом про використання ним торговельної марки та інших позначень праволодільця за договором комерційної концесії, а також суб'єктивне право, що кореспондує зазначеному обов'язку.

У межах зобов'язальних відносин, що виникають на підставі договору простого товариства, існують допоміжні інформаційні зобов'язання. Їх правовий режим визначений у ЦК України лише фрагментарно. Так, згідно зі ст. 1136 ЦК України, кожний учасник простого товариства має право ознайомлюватись з усіма документами щодо ведення спільних справ. Звідси можна зробити висновок про те, що ці документи зберігаються певною особою. Очевидно, що вона (один з учасників товариства) має бути визначена договором. Права та обов'язки відповідних учасників простого товариства щодо отримання, зберігання та надання інформації становлять зміст додаткового інформаційного зобов'язання, що існує в межах відносин, які виникають на підставі договору простого товариства.

Низка простих організаційно-інформаційних зобов'язань є допоміжними щодо основного майнового зобов'язання підряду. Стаття 874 ЦК України передбачає виникнення інформаційних зобов'язань стосовно попередження підрядником замовника про недоброякісність або непридатність отриманого матеріалу, про те, що додержання вказівок замовником загрожує якості або придатності результату роботи, про наявність інших обставин, які не залежать від підрядника та загрожують якості або придатності результату роботи. Це – три окремі прості допоміжні зобов'язання. Вони можуть бути об'єднані в одне складне одностороннє зобов'язання з метою наукового аналізу.

Цивільне законодавство передбачає також виникнення допоміжних організаційно-інформаційних зобов'язань із негативним змістом, за яких користувач несе обов'язок не розголошувати секрети виробництва праволодільця, іншу одержану від нього конфіденційну інформацію, а праволодільцем має право вимагати виконання користувачем цього обов'язку (п. 6 ч. 1 ст. 1121 ЦК України).

Положення п. 2 ч. 1 ст. 889 ЦК України покладає на замовника в зобов'язанні підряду на виконання проектних і пошукових робіт обов'язок не розголошувати дані, що містяться у проектно-кошторисній документації та передані йому підрядником у межах такого зобов'язання, без згоди підрядника. Підряд-

ник, у свою чергу, має право на нерозголошення зазначених даних. Це суб'єктивне право кореспондує зазначеному обов'язку. На підставі названого законодавчого положення виникає допоміжне інформаційне зобов'язання з негативним змістом. Немає будь-яких перешкод для встановлення договором підряду на виконання проектних і пошукових робіт неустойки за порушення зобов'язання, про яке йдеться, можливе притягнення замовника й до цивільно-правової відповідальності за порушення цього зобов'язання (у формі відшкодування збитків).

Допоміжне інформаційне зобов'язання з негативним змістом виникає на підставі ст. 895 ЦК України, яка покладає на виконавця та замовника за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт обов'язки забезпечити конфіденційність відомостей щодо предмету договору, ходу його виконання та одержаних результатів. Компактне викладення цього законодавчого положення у ст. 895 ЦК України не може бути підставою для висновку про те, що на його підставі виникає єдине зобов'язання. Помилковим було б і твердження про те, що два зобов'язання, що виникають на підставі цього положення, є зустрічними чи з інших причин утворюють єдине складне допоміжне інформаційне зобов'язання. Згідно зі ст. 895 ЦК України, виникають два допоміжних організаційно-інформаційних зобов'язання. В одному з них обов'язок несе підрядник (виконавець), а суб'єктивне право належить замовникові. В іншому – сторони міняються ролями. Проте інтереси замовника законодавець непрямо визнає превалюючими і в п. 3 ч. 1 ст. 897 ЦК України закріпив обов'язок виконавця утримуватись від публікації без згоди замовника науково-технічних результатів, одержаних під час

виконання робіт. Цей обов'язок виконавця разом із кореспондуючим йому суб'єктивним правом замовника входить до змісту того зобов'язання щодо конфіденційності, в якому боржником є виконавець.

Ю.В. Носік, виокремлюючи договори про конфіденційність, з одного боку, визнає, що вони «укладаються в супровід іншим договірним відносинам сторін», і в той час зазначає, що це не позбавляє договір про конфіденційність самостійного значення, не надає йому характеру акцесорного [7, с. 1135]. Акцесорними зазвичай називають додаткові забезпечувальні зобов'язання. Це не є підставою для визнання договорів і зобов'язань щодо конфіденційності самостійними, бо вони є допоміжними.

Допоміжні інформаційні зобов'язання з негативним змістом виникають на підставі договору банківського рахунку і ст. 1076 ЦК України. Хоча в науці визнається, що банківська таємниця є «об'єктом відповідних правовідносин», кваліфікація останнім не дається [8, с. 933].

Висновки. Аналіз норм Цивільного кодексу України та інших актів чинного законодавства дає підстави для висновку про існування допоміжних організаційних, організаційно-інформаційних та інформаційних зобов'язань. При цьому вони не вміщуються в межі основних майнових зобов'язань. Їх виокремлення є можливим у межах зобов'язальних відносин, що мають свою структуру та зміст. Основне їх призначення – забезпечити нормальне функціонування основних зобов'язань.

Допоміжні зобов'язання мають певну міру самостійності. Тому їх виконання може бути забезпечено засобами, передбаченими законом і договором, а їх порушення тягне цивільно-правову відповідальність, незалежно від виконання основного зобов'язання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Иоффе О.С. Избранные труды по гражданскому праву: из истории цивилистической мысли. Гражданское правоотношение. Критика теории «хозяйственного права» / О.С. Иоффе. – М.: Статут, 2000. – 776 с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435 – IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40 – 49. – Ст. 356.
3. Гуев А.Н. Гражданское право: Учебник: в 3-х т. Т.2 / А.Н. Гуев. – М.: ИНФРА-М, 2003. – IV; 454 с.
4. Статут залізниць України: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 року №457 // Офіційний вісник України. – 1998. – №14. – Ст. 548.
5. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 10. 04. 1992 № 2269 – XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 416.
6. Ільченко Г. Цивільно-правові аспекти права споживачів страхових послуг на інформацію / Г. Ільченко // Право України. – 2015. – №11. – С. 134 – 139.
7. Носік Ю.В. Договір про конфіденційність / Ю.В. Носік / Договірне право України. Особлива частина / За ред. О.В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 1133 – 1140.
8. Безклубий І.А. Договір банківського рахунку / І.А. Безклубий / Договірне право України. Особлива частина / За ред. О.В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 916 – 939.